

K
D

SVERIGE - VÅRT HEM

EN POLITIK FÖR EN STARKARE SAMHÄLLSGEMENSKAP

BESLUTAD AV RIKSTINGET 2025

1. Inledning

Samhället är mycket större än det offentliga. Ett starkt samhälle kännetecknas av ett starkt socialt kapital – tillit mellan människor och till samhällets institutioner. Ett sådant samhälle behöver gemensamma värderingar för att fungera – och främjar också just sådana värderingar. Ett kitt som håller oss samman och som blir ett riktmärke för våra mellanmänniska relationer – och för det offentliga arbetet med att prioritera rätt och lagstifta i enlighet med samhällets värdegrund och etik.

Det finns i Sverige en tendens att ta samhällsgemenskapen och våra gemensamma värderingar för givna. Men de grundpelare som vårt tillits- och välfärdssamhälle har byggt på har medvetet och omedvetet eroderats av politiska krafter och under flera årtionden utmanats på ett sätt som hotar att försvaga vårt samhälle och vår sammanhållning.

Denna rapport ger en bakgrundsbeskrivning av de problem vi ser med ett polariserat samhälle och presenterar Kristdemokraternas strävan mot en stärkt samhällsgemenskap. Uppdraget är att föreslå konkreta åtgärder för att stärka samhällsväven i Sverige. Sverige är vårt hem, vi måste ta hand om det hemmet.

Gruppen har bestått av: Elisabet Lann (ordförande), Urban Karlström, Susanne Lindholm Henningsson, Alice Teodorescu Måwe och Simon Westberg

Arbetet bygger på omvärldsbevakning och på omkring 100 inkomna svar från människor som frivilligt valt att svara på ett antal frågeställningar om synen på samhällsgemenskap och hur den kan stärkas. Utöver detta har gruppens deltagare mött representanter från civilsamhället och engagerat sig i olika samtal och samlingar i ämnet för att inhämta synpunkter och idéer gällande vilka värderingar som präglar vårt samhälle och hur vi kan stärka samhällsgemenskapen.

2. Bakgrund

Enligt den kristdemokratiska synen på människan – personalismen – är människan en gemenskapsvarelse. Varje människa utvecklar sin person i relation till andra och vi ingår i olika naturliga gemenskaper under hela livet – familj, föreningar, församlingar, arbetslag och lokalsamhället. Samhället utgör på så sätt en gemenskap av gemenskaper. Värderingar, livsåskådning och livsstil formas först i familjen och sedan i civilsamhällets sociala nät av idrott, föreningsliv, församlingar och intresseorganisationer genom att vi föds in i ett sammanhang och på egen hand upptäcker vår plats i gemenskap med andra.

Samhällsgemenskapen utmanas från flera håll i vårt land. En ökad individualism tonar ner ansvaret för det gemensamma. En stark offentlig sektor har bidragit till att de gemenskaper som tidigare utgjorde sociala skyddsnät försvinner. En migrationspolitik som inte tagit hänsyn till vår integrationsförmåga. Människor från olika socioekonomiska samhällsskikt – som tidigare möttes och delade vardag i skolan,

föreningen eller genom värnplikten – har till följd av en ökad bostadssegregation, slopad militärtjänstgöring, kulturella- och språkliga klyftor och ett sviktande föreningsliv kommit att leva mer åtskilda och samhällets värdegemenskap har kommit att försvagas. Samhällsväven har blivit glesare.

Samtidigt har de senaste decennierna i stora delar präglats av normlöshet och värderelativism. I en tillvaro där var och en lämnats att själv definiera vad som är rätt och fel i just deras liv har upplevelser av vilshenhet och meningslöshet brett ut sig. Vi ser också en ökad känsla av främlingskap inför varandra. Fysiska mänskliga möten har i allt högre utsträckning ersatts av digitala plattformar vilket paradoxalt nog tycks kunna göra oss mer ensamma samtidigt som vi är i ständig kontakt med andra.

Många vittnar också om ett växande värderingsgap mellan män och kvinnor, pojkar och flickor, som förstärker en destruktiv könskamp som lägger en kollektiv skuld på alla män, påverkar pojkars livschanser negativt och bidrar till att dra isär vårt samhälle.

Decennier av stor invandring har skapat stor segregation och grupper som har låg tillit till det omgivande samhället, till rättsstaten och myndigheter – som ifrågasätter grundläggande allmängiltiga värden så som demokrati, yttrandefrihet och jämlikhet- och som tillåtits bilda parallella strukturer och rättssystem, upprätthålla klanstrukturer och hederskultur. Välmenande tolerans och värderingsmässig tomhet har bidragit till utanförskap och splittring i stället för inkludering och sammanhållning.

Den utmanade samhällsgemenskapen innebär också ett vacklande förtroende för det vi har gemensamt ansvar för – vår skattefinansierade välfärd. Omfattande fusk inom personlig assistans, HVB-hem som drivs av människor med kopplingar till organiserad brottslighet och infiltration av gängkriminella inom rättsvårdande myndigheter, kommuner och till och med politiska partier är bara några exempel på hur våra offentliga institutioner utmanats av beteenden som inte beaktades när lagarna och systemen en gång utformades.

I grunden handlar allt detta om värderingar och delvis om att de värderingar som utgjort murbruket i vårt samhällsbygge utmanats av värderingar som formats i samhällen djupt sargade av korrupcion i miljöer präglade av ofrihet, intolerans, extremism och förtryck av kvinnor och minoriteter. De värderingar som främjat framväxten av en stark öppen demokrati, jämställhet och tillitsbaserade välfärdssystem har samtidigt utgjort en gynnsam grogrund för auktoritära och intoleranta idéströmningar. Det är en slags frihetens paradox att den också tillåter ofria ideal att breda ut sig. Att inte tydligt bekämpa sådana avarter i vårt samhälle är inte bara ett svek mot vårt eget arv utan också mot människor som sökt sig till Sverige för att undkomma intolerans, hedersförtryck och religiös fundamentalism.

Samtidigt har invandringen till Sverige både historiskt och än idag bidragit till arbetskraft, företagande, värdefulla utbyten och att människor som valt Sverige som sitt nya hem fått oss att se vårt land med nya ögon och uppskatta mycket av det som vi tidigare tagit för givet. En stor invandring har försvårat för samhället att hålla ihop.. Därför vilar ett stort ansvar på oss alla att vara rädda om vårt gemensamma hem och att respektera de värden som utgör grunden för det.

Det finns värderingar som upprätthåller det goda samhället – och andra som raserar det. Ett gott samhälle är inget självklart eller naturgivet. Historiskt och runt om i världen har samhällsordningen många gånger byggt på principen att ”de starka gör vad de kan och de svaga lider vad de måste”. Västerlandet är unikt i att ha skapat en frihetens samhälle där den enskilda människan har värde och rätt. En landvinning som är sprungen ur kristen etik och människosyn. Detta behöver värnas. Och det civilsamhälle som lagt grunden för den svenska samhällsgemenskapen måste stöttas. Det är en gemenskap som historiskt möjliggjort Sveriges exceptionellt höga tillitsnivå med låg korruption och låga kostnader för kontrollmekanismer.

Vi kan idag skönja motreaktioner på många av de faktorer som gjort oss mer ensamma och splittrade. Ungdomsbarometerns trendrapport för 2025 beskriver en växande trend bland unga att söka sammanhang utanför den digitala världen. En utbredd oro över för mycket skärmtid och ensamhet tycks ha skapat en ökad medvetenhet kring skärmanvändandet och sökandet efter gemenskap och tillhörighet. Löpargrupper och Jesus är exempel på saker som trendar i gruppen. Det framgår också att allt fler unga har en mer traditionell syn på relationer och i större utsträckning eftersträvar långsiktiga relationer. Rapporten vittnar om en angelägen efterfrågan bland landets unga som politiken behöver möta i form av tydliga värderingar, trygghet, budskap om hopp och förutsättningar för sammanhållning och gemenskap.

Den kristdemokratiska synen på etik och moral utgår ifrån naturrätten som står i skarp kontrast till den rättspositivism som friskriver den enskilde från ansvar och dåligt samvete så länge ingen lagöverträdelse har skett. Enligt naturrätten finns, å andra sidan, allmängiltiga moraliska värden, helt oaktat lagar och regler. Därför vill vi framhålla människors rationella och moraliska förmåga och ansvar. Vår övertygelse är att människan fötts med en inneboende känsla för rätt och fel – något som ibland kallas sedelagen – och för rimlighet – det som i dagligt tal kallas värderingar och sunt förnuft. Detta skiljer människligt omdöme från exempelvis artificiell intelligens.

En stark samhällsgemenskap förutsätter att människorna känner ömsesidig social ansvarskänsla, personligt engagemang och inlevelse i andras situation. Men också att vi delar de värden som främjar ett jämlikt, jämställt och demokratiskt samhällsbygge. När vi talar om ett etiskt minimum som vi som lever och bor i Sverige måste leva efter är det inte med argumentet att ”så har vi alltid gjort”, utan med övertygelsen om att det faktiskt är rätt och nödvändigt.

Att utforma en politik för stärkt samhällsgemenskap handlar inte om att nostalgiskt blicka tillbaka och försöka återgå till något som varit. Varje generation måste hantera nya utmaningar med nya förutsättningar och möjligheter och arbetet måste i huvudsak ske underifrån. Subsidiaritetsprincipen är en av kristdemokratins ideologiska grundpelare. Den slår fast att besluten ska fattas på lägsta ändamålsenliga nivå. Politikens och det offentliga roll ska därför främst vara att stödja människor, familjer, föreningar och företag att bygga en stark och sund samhällsgemenskap.

3. Vad är samhällsgemenskap?

Begreppet samhällsgemenskap används på två olika men närbesläktade sätt. Det första är som ett sätt att beskriva den överordnade gemenskap – samhällskroppen – som utgörs av alla de människor och gemenskaper som samhället består av och som staten delvis vuxit fram ur. Det är det som vi avser när vi pratar om "vi" – vi folket, vi nationen, vi som hör samman.

Detta vi är inte något etniskt. Det är inte heller något religiöst grundat. Det är en historiskt framvuxen gemenskap. Vi är just vi för att vi delar en gemensam historia och en gemensam plats som formats av dem som gått före oss.

När vi säger saker som att "på den tiden var vi i Sverige mycket fattigare" eller "förr var vi katoliker i Sverige" är det ett uttryck för denna förförståelse av att vi är del i en gemenskap som är större än dess nuvarande individer. Det handlar om att vi är en del av och har en skyldighet att förvalta det Sverige som människor här, före oss, byggt för sig och efterkommande generationer.

Samhällsgemenskap är också ett sätt att beskriva de känslor som följer av övertygelsen av att "vi" hör samman. Känslan av ansvar för varandra, av solidaritet, tillit, identifikation och lojalitet gentemot det gemensamma. Och därmed också beredskapen att låta egenintresset begränsas av det gemensamma bästa. Samhällsgemenskap handlar om en strävan snarare än ett tillstånd eller en utopi.

Denna känsla av gemenskap med och beredskap att försaka något för vi:et beskrivs ibland som patriotism, nationalism eller mer gammalmodigt för fosterlandskärlek. Alla dessa ord kan låta fel och de har också – inte helt orätt – fått en bibetydelse av överdriven och trångsynt nationalism. Men varje gemenskap behöver en sund patriotism – en omsorg om och förkärlek till gruppen, samhället eller landet. Där nationalismen blir farlig med sitt polariserande vi-mot-dem kan en sund patriotism erbjuda tillhörighet till såväl lokalsamhälle som nation.

Grunden för en sådan patriotism handlar om att vara hängiven en plats och ett sätt att leva som man tror är det bästa men utan att påtvinga det på andra. Det skiljer sig på så vis från varje typ av trångsynt nationalism. Detta är något som blir särskilt tydligt i händelser av kriser. När en katastrof inträffar, en landssorg, en pandemi eller liknande –

då stärks känslan av att vi hör ihop och att vi tillsammans vill ta oss igenom svårigheterna.

Strävan efter stärkt samhällsgemenskap blir därför också en strävan efter det goda samhället. En strävan där den enskilde som medlem i civilsamhället och genom sina handlingar i vardagen är lika avgörande som staten och politiken. Samhällsgemenskapen stärks när alla olika typer av gemenskaper vid sidan av sina egna mål även har det gemensamma bästa för ögonen.

4. Vår värdegemenskap

"Vi står vid ett vägskepp, varje minut, varje timme, varje dag, och gör val. Vi väljer de tankar vi tillåter oss att tänka, de passioner vi tillåter oss att känna och de handlingar vi tillåter oss att utföra. Varje val görs med utgångspunkt i det värdesystem vi har valt för att styra våra liv. I valet av just det värdesystemet gör vi på ett mycket påtagligt sätt det viktigaste valet vi någonsin kommer att göra (...) Eftersom grunden för all lycka är att tänka rätt, och eftersom rätta handlingar är beroende av rätta uppfattningar, kan vi inte vara nog försiktiga när vi väljer det värdesystem vi låter styra våra tankar och handlingar." Orden är Benjamin Franklins, en av männen bakom den amerikanska självständighetsförklaringen från 1776. Än idag fångar de väl betydelsen av vilket värdesystem vi väljer som kompass i våra liv och i det samhälle vi formar tillsammans.

Begreppen värden och värderingar är besläktade men innebär ändå olika saker. Medan värderingar kan vara högst individuella och beskriva vad man tycker om något, talar man inom kristdemokratisk idétradition om grundläggande värden som något som gäller alla människor i alla tider – oberoende av sammanhang och kultur. Liv, frihet, hälsa, sanning och godhet är exempel på sådana grundläggande värden som fungerat som fundament för den västerländska demokratin och mänskliga rättigheter. I grunden handlar det om att sträva efter det goda och undvika det onda.

Det är med utgångspunkt i dessa värden den svenska demokratin och välfärden formats. De utgör också basen för den europeiska värdegemenskap som möjliggjort EU-samarbetet och för de värderingar som utgjort ett sammanhållande kitt för vår samhällsgemenskap. Dessa värderingar är sprungna ur, formulerade utifrån och förvaldade genom den judisk-kristna etiken.

Vilka värderingar är det då som utgör ett etiskt minimum för det svenska samhället och som därmed inte är valfria?

Utöver de värden som genomsyrar den västerländska demokratin med idéer om jämlikhet, jämställdhet, frihet, solidaritet och delaktighet som grund finns det för Sverige specifika ideal som präglat just den svenska sammanhållningen, välfärden och förvaltningen av densamma. Våra system bygger i stor utsträckning på tillit och utgångspunkten att alla ska göra rätt för sig. Katarina Barrling och Cecilia Garne skriver

i boken *Saknad – på spaning efter landet inom oss* (2022) om hur det i Sverige betraktas som en fin och positiv egenskap att lita på andra människor, medan det i andra kulturella kontexter kan betraktas som dumhet. De beskriver också det vanliga svenska beteendet att räkna ut var och ens del av en gemensam restaurangnota som ett uttryck för den djupt präglade värderingen att man ska göra rätt för sig, snarare än för snålhet.

I *Världens mest protestantiska land: Sverige – det extrema landet lagom* (2024) av Katarina Barrling beskrivs svenska värderingar som mycket konformistiska. Svenskar är i regel måna om att tro och göra rätt. Flit och hårt arbete hänger tätt ihop med att göra rätt för sig och är värderingar som främjar beteenden som har bidragit till att bygga framgång och tillväxt. Det ingår också i den svenska statsindividualismens samhällssyn att människor ska slippa underkasta sig starka gemenskaper men i stället förväntas anpassa sig till de normer som samhället bygger på och göras beroende av relationen till staten. Ett stort mått av individuell frihet har försakats och gemene man ser det som självklart att följa denna princip genom att arbeta och betala skatt och genom att följa regler och rekommendationer. Ordning och reda värderas högt.

Toleransen för fusk och överutnyttjande av förmåner har historiskt varit mycket låg i Sverige. I publikationen *Social tillit i höglitarlandet Sverige* (2022), av Bo Rothstein och Sören Holmberg, beskrivs både den vertikala tilliten – relationen mellan individer och myndigheter, fria från korrupktion, och den horisontella tilliten mellan människor i samhället som innebär att alla tjänar på att alla tar ansvar. Det senare kan handla om sopsortering, som ju bara blir meningsfullt om alla är beredda att göra sin del, eller om att vaccinera sig och hålla avstånd under en pandemi för att försvåra smittspridning och skydda varandra. Sverige har utmärkt sig som ett högtillitsland ur båda dessa perspektiv. Tilliten är fortfarande hög och det finns därför goda förutsättningar att både bibehålla och stärka sammanhållningen och gemenskapen. Men det förutsätter att vi bekämpar det som kallas sociala fällor – benägenheten att inte ta ansvar om man tror att andra inte gör det, samt att vi stärker idealen och incitamenten för att ta ansvar för och bidra till det gemensamma.

När våra system missbrukats och utnyttjats hotar det tilliten och vi har tvingats möta det med mer kontroll och repression. Kontroll som driver administrativa kostnader och stjäl resurser från det som är välfärdens kärna och krånglar till det för civilsamhället. Här uppstår en svår målkonflikt mellan att bevara en välfärd byggd på tillit med låga transaktionskostnader med behovet att förhindra fusk och överutnyttjande som riskerar att slå sönder tilliten och urholka systemet. Det finns inte en enkel lösning för att komma till rätta med detta. Behovet av kontroll har ökat och systemens legitimitet riskerar att gå förlorad om offentliga medel går till människor som fuskar och till kriminella. Men det är samtidigt viktigt att värdet av tillit beaktas och att kontroll och detaljstyrning inte går så långt att goda krafter och initiativ kvävs.

Värderingar påverkar beteenden – att göra rätt för sig, att känna och visa tillit, att vara ärlig, pålitlig och att vara beredd att ställa upp och hjälpa andra utgör en omistlig grund för ett samhälle som håller ihop. I Sverige har detta förhållningssätt till varandra och till det som är vårt gemensamma också utgått ifrån att grundläggande principer om allas lika värde, solidaritet, jämställdhet och att varje människas rätt till frihet respekteras i hela samhället. Växande ekonomiska och sociala klyftor utmanar därför inte bara sammanhållningen i samhället utan även några av de värderingar som legat till grund för framväxten av vårt välfärdssamhälle.

Friheten, som även innefattar rätten att tro och utöva sin religion, kan aldrig tas som intäkt för att man har rätt att begränsa någon annans frihet. Rätten att kritisera eller ifrågasätta en viss tro eller religionsutövning är också en frihet. Religionsfrihet är således oförenlig med fundamentalism och extremism och kan aldrig åberopas som skydd för sådana företeelser. Samtidigt bör samhället gemensamt och i solidaritet stå upp mot handlingar som enbart syftar till att sära eller kränka människor som utövar sin tro oavsett om de är judar, kristna eller muslimer.

Religionsfriheten är gammal i Sverige. År 1779 blev det tillåtet för människor som flyttade till Sverige att behålla och utöva sin religion. Men först 1858 tilläts frikyrkor i Sverige. De var också de första med att införa demokratiska styrelseformer – med lika rösträtt för män och kvinnor i församlingarna. Även om staten och Svenska kyrkan skildes åt för 25 år sedan är Sveriges kristna identitet stark. Det är den som utgör basen för de värderingar som utgör det sammanhållande kittet för vår samhällsgemenskap. Under andra världskriget samlades regering, riksdag och kyrka till en gemensam deklaration om att ”den svenska linjen är den kristna linjen.” Denna svenska värdegrund kom till uttryck bland annat genom morgonbönen i skolan och kristendomsundervisningen ända fram till mitten av 60-talet. Kristendomen har fortfarande en särställning i Sverige och det är inte möjligt att plocka bort den kristna identiteten ur vårt samhälle eller vår kultur – utan den så skulle Sverige inte vara just Sverige. Därför bör kristendomen, i ett land präglad av religionsfrihet, fortsätta spela sin unika roll som bärare av värderingar, kultur, traditioner och folkliga lägereldar – genom exempelvis människosyn, skolavslutningar i kyrkan, klockringningar, luciafiranden, helgdagar och högtider samt korsets plats på fanan.

När kristendomens särställning kommit att ifrågasättas alltmer, bland annat genom förslag om individuell tilldelning av röda dagar, är det än viktigare att slå fast att Sverige även fortsatt ska ha gemensamma helgdagar som har historisk betydelse för vårt land. Det står inte i motsats till var och ens rätt att fira och uppmärksamma andra dagar utifrån egen övertygelse och prioritering. Men vår gemenskap och våra värderingar kommer inte ur ett vacuum. Kristendomen har haft stor betydelse för vår fria demokrati och vår samhällsgemenskap. Idéer om människovärde, den enskildes rätt, ansvar och plikt har bidragit till uppbyggnaden av tillitslandet Sverige och vår högtidskalender ger

oss rastplatser i tillvaron för familjesammanhållning, kristen trosutövning, umgänge och vila från vardagens slit.

Förslag –

1. Befäst och skydda de grundläggande värden och värderingar som byggt och håller ihop Sverige genom att samla grundlagarna i en konstitution och inrätta en författningsdomstol.
2. Inför en "Riksstadga" som lagfäster symbolerna och de institutioner som bär upp vår samhällsgemenskap. Denna bör fastställa Sveriges nationalsymboler: flaggan, stora och lilla riksvapnet; nationalsången och dess ställning; svenska språket som officiellt och samhällsbärande språk i Sverige; staten som stödjare och bärare av svensk kultur; samt kristendomens unika ställning som kulturbärare. Men även Europeiska unionens symboler för att fastslå att Sverige också är en självklar del i den Europeiska gemenskapen.
3. Värna och bevara våra traditionella helgdagar för att främja gemenskap och slå vakt om våra historiska högtider.
4. Uppmuntra att den svenska flaggan används i fler sammanhang. Gärna tillsammans med EU-flaggan utanför offentliga byggnader såsom kommun- och regionhus.

5. Familj och civilsamhälle

Familjen är den främsta naturliga gemenskapen. Den har rätt till samhällets och statens skydd. I den lilla gemenskap som en familj utgör får familjens medlemmar möjlighet att ge och möta kärlek, omtanke och förståelse men också ställas inför krav och ta ansvar. Det är en plats för villkorlös kärlek och kärleksfulla krav. På det sättet anknyter familjen som gemenskap till människans djupaste behov – behovet att bli sedd och inte vara utbytbar. Familjen har alltid varit den främsta värderingsöverföraren genom fostran och omsorg. En förutsättning för att familjen ska fungera är att alla respekterar vissa grundläggande värden – som jämställdhet och respekt för varje människas integritet. En annan är att familjen inte fungerar som en sluten enhet utan snarare som grunden för ett vidare samhällsengagemang.

Det som gör familjen oersättlig är den unika och direkta relationen mellan föräldrar och barn och mellan syskon samt den ojämförbara kärlek och omsorg som föräldrar känner för sina barn. Men det finns också något mycket värdefullt i släktbanden och de generationsöverskridande relationerna som den vidare familjen kan erbjuda. Att barn får utveckla relationer också till mor- och farföräldrar och ta del av deras berättelser och erfarenheter.

Decennier av urbanisering och det faktum att allt fler blir föräldrar senare i livet har i viss mån försvagat de relationer och den uppfostran som de äldre generationerna bidragit med i barnens liv. Fler barn idag saknar relationer till personer i generationen över sina föräldrar. Särskilt vanligt är det bland barn i invandrade familjer där mor- och

farföräldrar kan finnas väldigt långt bort. Därför är det angeläget att skapa generationsöverskridande mötesplatser på andra sätt i samhället.

Många vittnar om att dagens föräldrar är mer osäkra i föräldrarollen. Politisk påverkan har skapat en känsla av otillräcklighet som gör att vissa tror att även mycket små barn utvecklas bäst i förskolan. Detta har bidragit till att anknytning och tid med föräldrar har prioriterats ner till förmån för pedagogik och läroplaner. Risken är att denna utveckling gör det svårare för dagens föräldrar att stötta, visa vägen, fostra och sätta gränser också när barnen är äldre.

Enligt Kairos Futures långtidsmätning *Svenskarna, samtiden och framtiden* från 2023 har andelen svenskar som säger att det egna livet är meningslöst ökat från 6 till 24 procent på 20 år. Bland unga män är siffran så hög som 35 procent. Vi har också sett att män i större utsträckning än kvinnor misslyckas i skolan. och att färre män ges möjlighet att bilda familj då kvinnor generellt väljer bort lågutbildade män. Detta har bidragit till ett ideologiskt fiendskap mellan män och kvinnor som riskerar att förvärras och ytterligare dra isär vårt samhälle.

Unga män har över 50 procent högre arbetslöshet än jämnåriga kvinnor. Två av tre som begick självmord under 2023 var män. Frånvaron av en välkomnande tillhörighet har skapat ensamhet. Många unga män söker efter gemenskap ibland även på ljusskygga eller rent av förkastliga digitala mötesplatser. Detta är en oroväckande trend som sår misstro, främlingskap och drar isär samhället. Därför är starka familjer, goda manliga förebilder, sunda värderingar och ett civilsamhälle som erbjuder gemenskap i stället för könskamp och splittring av stor vikt.

Samhällsgemenskapen formas och förvaltas framför allt i civilsamhället. Här vävs starka band, ofta grundat på tydliga värderingar, som bygger gemenskap, tillhörighet och personlig utveckling. Civilsamhället är också det yttersta skyddet mot diktaturer och förtryck. När makten korrumpas och auktoritära ledare och regimer flyttar fram sina positioner är det i civilsamhällets gemenskaper som motståndet och kampen för frihet och grundläggande rättigheter förvaltas.

Det som kommit att utgöra vår gemensamma välfärd – skola, vård och omsorg – kommer ursprungligen ur initiativ tagna i vårt rika civilsamhälle. Och än idag är engagemanget i civilsamhället stort. Hälften av den vuxna befolkningen gör ideella insatser vid minst ett tillfälle per år. Enligt Riksidrottsförbundet finns det ungefär 18 000 idrottsföreningar i Sverige som tillsammans har över 3 miljoner medlemmar. Sammantaget finns uppskattningsvis 200 000 ideella föreningar i vårt land. Ändå har familjer och civilsamhällesaktörer på många årtionden inte setts som vitala och viktiga aktörer i samhällsbygget. Kristdemokraterna har därför drivit frågor om bland annat avdragsrätt för gåvor och idéburna aktörers viktiga roll i välfärdsutbudet – alltid i opposition både från vänster och höger.

I takt med att stora grupper från andra kulturer invandrat till Sverige har också civilsamhället förändrats och kommit att omfatta också nya samfund och församlingar, kulturföreningar och ibland parallella system – som inte alla har en plats i en rättsstat som bygger på jämlikhet och jämställdhet. Vi har varit dåliga på att identifiera och tydligt stoppa denna utveckling i tid. Det har inneburit att informella system för rättsskipning och upprätthållande av ordning etablerats i något som kan liknas vid parallellsamhällen i vissa utanförskapsområden. Förutom att företeelsen i sig är systemhotande innebär det ett enormt svek mot alla de människor som lämnats att försöka bygga ett gott liv i bostadsområden som i stora delar kommit att isoleras och ha förhållandevis lite gemensamt med majoritetssamhället. Samtidigt finns det också gott om exempel på hur lokalt förankrade organisationer och församlingar kunnat bidra till att skapa tillit till det svenska samhället och motverka desinformation. Det är därför viktigt att skilja på de krafter som verkar för separatism och de som kan bidra till sammanhållning och integration.

Civilsamhället kan fylla en ovärderlig roll för att välkomna, lotsa och integrera människor som kommer nya till ett land. Vi ser det runt om i Sverige där idrottsföreningar och församlingar tagit ett stort ansvar för att välkomna nya svenskar in i gemenskapen och det finns också goda exempel från bland annat Kanada där mycket av introduktionen för nyanlända överläts åt Welcome Houses. Det innebär att människor som anländer till Kanada från andra länder kan erbjudas ”en väg in” till vägledning i kontakten med samhället, oftast av landsmän som gått före och etablerat sig i det nya landet. Detta sägs delvis kunna förklara varför somalier som invandrat till Kanada kunnat integreras betydligt bättre än de som invandrat till Sverige. Med tydliga uppdrag och uppföljning, enligt den kanadensiska modellen, tror vi att det finns en outnyttjad resurs bland människor som kommit hit, och som lärt sig navigera i det svenska samhället, som kan underlätta för andra att förstå och bli en del av vårt samhälle.

En liknande modell har med framgång prövats i Göteborg för mottagandet av ukrainska flyktingar där civilsamhället genom Idéburet offentligt partnerskap (IOP) kunnat erbjuda boende, sociala kontakter och lotsa till arbete och samhällsengagemang. Civilsamhället bör som regel finnas med från start när människor kommer till Sverige. Genom att alltid utgå ifrån att var och en vill vara med och bidra till gemenskapen och matcha ihop människor med föreningar och organisationer utifrån intressen, förmågor och tidigare engagemang kan vägen in i det svenska samhället göras mer tillgänglig.

Idéburen sektor bör också ges utökade möjligheter att bedriva välfärdsverksamhet. Det var ju ändå civilsamhället som för länge sedan initierade olika former av välfärd i vårt samhälle. Idag utförs knappt tre procent av den skattefinansierade välfärden av idéburna aktörer, trots att det bland befolkningen finns ett stort stöd för just idéburen verksamhet. Bilden är en helt annan i våra nordiska grannländer. I Norge är andelen välfärdsverksamhet som utförs av idéburna aktörer dubbelt så stor, och i Danmark är

den fem gånger så stor. I andra länder, såsom Nederländerna, Tyskland och Frankrike, är idéburna aktörer i välfärden en självklarhet. Lagstiftning som ger möjlighet att reservera deltagandet i upphandling för idéburna organisationer infördes 1 januari 2023, tack vare Kristdemokraterna. Men enligt Upphandlingsmyndigheten har tillämpningen av sådana upphandlingar hittills varit begränsad. Både upphandlare och leverantörer uppges vara positiva till att möjligheten finns, men sett till utfallet finns det skäl att se över frågan ytterligare för att fortsatt värna möjligheten till reserverade upphandlingar för små och idéburna aktörer.

IOP är en bra upphandlingsform för långsiktig samverkan kring samhällsproblem eller uppgifter där civilsamhället kan skapa mervärden. Fortfarande är det dock en form som det i det offentliga Sverige råder en osäkerhet kring, vilket verkar hämmande för samverkan mellan det offentliga och idéburna organisationer i exempelvis välfärden. Det är olyckligt och IOP bör därför omhändertas och tydliggöras i egen lagstiftning.

För att stärka samhällsgemenskapen behöver människor också lokaler, idrottshallar, och parker att mötas i. Civilsamhällets verksamheter bygger på att dessa mötesplatser finns tillgängliga, är anpassade för verksamheten och är tillräckligt många. I många kommuner är behoven av upprustning, tillbyggnad, anpassning eller nybyggnation stort – inte minst för att många möteslokaler byggdes under 1960- och 70-talen och därmed är i behov av upprustning. Kristdemokraterna föreslår att staten inrättar en fond för medfinansiering i kommuners satsningar på idrottshallar och andra mötesplatser, med inspiration från den danska LOA-fonden.

Förslag –

5. Upphandla introduktionsarbetet eller ingå Idéburna Offentliga Partnerskap, likt kanadensiska welcome houses för att påskynda och underlätta för nyanlända att integreras i det svenska samhället.
6. Värna möjligheten för reserverade upphandlingar för idéburna aktörer.
7. Tydliggör villkoren för Idéburet offentligt partnerskap (IOP) i egen lagstiftning.
8. Främja generationsmöten genom att underlätta för seniorer att engagera sig i barns och ungas fritidsaktiviteter genom att införa ett schablonavdrag på skatten för att kompensera för vissa utgifter för resor och liknande.
9. Kommuner bör i större utsträckning använda sig av seniorer som skolmormor och skolmorfar på förskolor och skolor.
10. Kommuner bör genom föreningsstödet främja integration genom exempelvis särskilt stöd till föreningar med stor dominans av svenskfödda barn och ungdomar som lyckas rekrytera deltagare från utanförskapsområden.
11. Förbjud parallella rättegångar. Det ska bli straffbart att delta i och framför allt leda sådana, med undantag för den som är offer för processen.
12. Förbjud finansiering av samfund, församlingar, stiftelser och föreningar från utländska extremister.

13. Underlätta för kommuner och staten att konfiskera byggnader som används av organisationer som agerar för att skada det svenska samhället.
14. Inför en spärrlista i EU mot hatpredikanter och extremistiska agitatorer. Det bör gälla både exempelvis islamister och kringresande koranbrännare.
15. Nej till institutionaliserade och återkommande böneutrop.
16. Det ska vara möjligt för Säpo att granska religiösa samfund och politiska organisationer, i syfte att förhindra undergrävande av demokratiska värderingar, gödande av extremism och utländska påverkansoperationer.
17. Ge MUCF i uppdrag att utöka antalet vägledande principer för stöd och uppföljning av civilsamhällets villkor med "sammanhållning".
18. Inrätta en statlig fond för medfinansiering i kommuners satsningar på idrottshallar och andra mötesplatser, med inspiration från den danska LOA-fonden.

6. Integration i samhällsgemenskap och medborgarskap

Fria och demokratiska stater bygger i grunden på existensen av en stark samhällsgemenskap. Staten är inte ett kontrakt mellan individer eller någon ideell serviceinrättning. Staten ska ge uttryck för samhällsgemenskapens vilja att reglera sina egna åtaganden på grundval av lagar.

Samhällen och stater som inte har en gemensam samhällsgemenskap som grund – ett gemensamt vi – präglas ofta av social oro och konflikter.

I Sverige har vi historiskt fokuserat på integration främst i ekonomiska termer. Det vill säga hur snabbt en invandrare har kunnat komma i arbete och bli en produktiv medlem av samhället. Det vi här menar när vi talar om integration är dock djupare än så. Vi menar att ett samhälle som håller ihop, särskilt efter en tid av mycket stor invandring, förutsätter att människor integreras in i samhällsgemenskapen.

En sådan integrationsprocess är ett långsiktigt projekt. Men en person kan anses vara klarintegrerad när personen känner lojalitet till Sverige och vår samhällsgemenskap och upplever en identifikation med vår historia och kultur.

Det är inte sällsynt att en integrationsprocess kan ta tre generationer. För den första generationen invandrare utgör svenskan inte modersmålet, barndomens minnen och släktens historiska hem binder en till hemlandet. De ofta politiska, etniska eller religiösa konflikter som låg bakom valet att lämna landet kan vara en viktig del av ens identitet. I regel har man också fått göra mycket stora uppoffringar och det kan finnas en längtan eller dröm att en gång kunna återvända.

Den andra generationens invandrare kan ofta känna av en mer splittrad identitet där man är uppvuxen i Sverige, har en större självidentifikation med Sverige men samtidigt bär på arvet från föräldrarna speglat i till exempel tvåspråkighet. Ifall denna grupp blir

ekonomiskt integrerad, bor och växer upp ihop med svenskar och gifter sig med en svensk make eller maka kommer den sannolikt att bli så gott som helt integrerad.

Den tredje generationen är i sin tur vad man skulle kunna kalla självassimilierad och en fullständig integration har skett. Ekonomiskt, socialt och kulturellt är man en självklar del i samhällsgemenskapen

Även om denna trestegs-process kan beskrivas som ofta observerad så är den inte självklar eller förutbestämd. Den kan påskyndas, hejdas eller helt brytas av fler faktorer. En sådan faktor är segregation till följd av ett stort antal invandrare i kombination med strukturer som gör att dessa hamnar övervägande del i vissa områden etc. Om stora grupper från samma område invandrar till samma del av ett land kan de över tid upprätthålla sig som avskild gruppering genom segregation. Vi vet också att det ofta finns en längtan hos människor att bosätta sig tillsammans med andra av samma ursprung. Den stora invandring vi haft till Sverige under relativt kort tid skapar därför långsiktiga integrationsproblem bara genom sin storlek som leder till en hög grad av självsegregering. Samtidigt behöver inte varje del av steg tre i den beskrivna integrationsprocessen nödvändigtvis vara önskvärd eller eftersträfvansvärd. Invandrargrupper kan mycket väl vara en självklar del av den svenska samhällsgemenskapen samtidigt som de har en stark identifikation, exempelvis religiöst eller kulturellt, med andra i samma minoritet.

I stater och samhällen som inte fungerar har ofta släktklaner uppstått som ersättning för det offentligas skydd och välfärd. Inom sådana klansamhällen får familjen också en annan funktion. Där blir det ofta familjens roll att upprätthålla släktens heder. Sådana strukturer och sammanhang tenderar att skapa en slutenhet som stänger ute framför allt flickor och kvinnor, men även unga män från det omgivande samhället, inskränker deras frihet och kränker den enskildes integritet. Det är viktigt att beakta att det inte sällan även föreligger stor press på föräldrar att uppfostra sina barn utifrån de kulturella normer som gäller inom klanen. Det är alltså ett förtryck som ofta går i arv. Därför måste insatserna också handla om att involvera föräldrarna i att bryta sådana normer som kränker barnens integritet. Det är svårt att bedöma hur många unga som lever under hedersförtryck i Sverige idag. Uppskattningarna varierar mellan 100 000 och 250 000.

Hedersproblematiken är alltså inte någon marginell företeelse i Sverige. Därför behöver samhället vidta riktade åtgärder för att först och främst skydda de flickor och pojkar som lever under sådana förhållanden, men också aktivt motverka det slags förtryck med krav, övervakning och våld som upprätthålls av vuxna.

Ungefär 2,7 miljoner personer som lever i Sverige har ursprung i eller starka band till andra länder. En del av dessa människor kan, oavsett hur de definierar sig själva, potentiellt ur andra regimers perspektiv betraktas som delar av deras diaspora och utsättas för påverkan.

All aktiv diasporapolitik är inte negativ eller riskabel. Tvärtom kan det handla om stärkta förbindelser och handel som gynnar utveckling och tillväxt. Men de exempel på säkerhetshotande diasporapolitik som uppmärksammas under senare år sätter ljuset på verkliga hot mot demokratiska värden och tilliten i samhället. Därför är medvetenheten och kunskapen om polariserande propaganda på sociala medieplattformar och annat påverkansarbete viktigt också för att förebygga splittring.

Exempel på omständigheter som försvårar integrationen i Sverige är att det nästan är omöjligt för personer med iranskt ursprung att avsäga sig det iranska medborgarskapet och att eritreaner i Sverige tvingas betala skatt – en slags diasporaskatt – till Eritrea. Enligt en FOI-rapport – Diaspora och påverkan från främmande makt (2023), opererar den eritreanska regimen genom regimtrogna organisationer också i Sverige. Detta utgör i första hand ett hot mot oppositionella eritreaner i Sverige, men också ett hinder för integration och sammanhållning. Under senare tid har den iranska regimens aktiva rekrytering bland kriminella gäng i Sverige uppmärksammas som ett mycket stort hot mot israeliska och judiska mål i Sverige, men det är självklart ett hot mot hela samhället när auktoritära skurkregimer infiltrerar och knyter till sig ungdomar som bor och verkar här. Därtill har Iran spionerat på församlingsmedlemmar i moskéer i Sverige och därmed kränkt religionsfriheten.

Inom Sverige finns det grupperingar som av ideologiska eller ekonomiska intressen motsätter sig integration. Hit hör till exempelvis klanbaserade grupperingar som historiskt alltid haft sin främsta lojalitet till den egna klanen – även i det forna hemlandet. En integration av klanens medlemmar i den svenska samhällsgemenskapen blir därför något oönskat som hotar klanens styrka och överlevnad.

Vi ser också islamistiska krafter som aktivt eftersträvar att muslimer ska bilda parallellsamhällen inom Sverige. De kan ofta vara positiva till att muslimska invandrare minskar sin identifiering med hemlandet och dess kultur men vill i stället att de skiftar sin lojalitet till vad i praktiken skulle bli ett muslimskt ”millet” – en slags religiöst grundad administrativ enhet som sköter sina egna angelägenheter – inom Sverige. Dessa krafter underblåser därför gärna bitterhet och beskriver Sverige som rasistiskt eller islamofobiskt för att skapa de motsättningar som är nödvändiga för att hindra integration och främja separatism och parallellsamhällen. Förståelsen för existensen av denna strävan-behöver öka inom svensk integrationspolitik. Likaså förmågan att skilja mellan separatistiska krafter och sunda religiösa eller kulturella gemenskaper.

Den subkultur som uppstått i Sverige till följd av en stor migration och en avsaknad av integrering är något vi aldrig tidigare erfarit. ”Tjuvheder” är något som inte synes i den grova och hänsynslösa kriminalitet som vuxit fram. Idag riskerar oskyldiga människor livet ifall de befinner sig på fel plats vid fel tillfälle och civila kan bli måltavla när man är släkt med fel person. Drivkraften för att begå kriminella gärningar till följd av den

gangsterromantik som grott sig saknar motstycke i modern tid. Många barn växer upp i en verklighet som innebär att desto högre upp i näringskedjan man befinner sig i de kriminella gängen desto mer framgångsrik är man. Den kriminella livsstilen har glorifierats genom konsumtion av dyra klädesplagg, klockor och bilar som köpes med blodspengar. Våra gemensamma värderingar är hotade av pro-kriminella värderingar och det krävs att hela samhället fördömer den våldsromantik och gangsterkultur som skapats.

Även om integration tar tid är det rimligt att redan första generationens invandrare ska kunna bli ekonomiskt och språkligt integrerade samt få en grundläggande förståelse för Sverige historia, samhällsskick och känna en lojalitet till Sverige som stat. Därför anser vi att detta bör vara grunden för när en person ska kunna erhålla medborgarskap.

En samhällsgemenskap är inte beroende av formella medborgarskap, men medborgarskapet är en nyckel till att man är en fullvärdig medlem i denna gemenskap.

Medborgerliga skyldigheter handlar om medborgarnas ansvar för varandra – om att ta ansvar för en gemensam välfärd. Även om vi som människor har ett moraliskt ansvar för alla våra medmänniskor så innebär det att vara medborgare i samma land att vi har ett särskilt ansvar för varandra. Det är en slags skyldighet som bygger på ömsesidighet – en vetskap om att det finns skydd och hjälp i händelse av arbetslöshet, sjukdom och ålderdom. Det har därför varit ett stort misstag att stora delar av vänstern och åsiktseliten så öppet föraktat patriotiska uttryck av det slag som beskrivs här. På samma sätt som andra familjer inte hotas av att man inom familjer känner särskild stolthet, kärlek och ansvar hotas inte andra länder och samhällen av att man inom ett land känner stolthet, kärlek och ansvar gentemot sitt land och dem man delar det med.

Eftersom våra offentliga välfärdssystem bygger på att alla som ingår i gemenskapen och systemet tar ansvar och bidrar utifrån förmåga är det rimligt att människor som kommer som nya till Sverige successivt får kvalificera sig in i systemet via det permanenta uppehållstillståndet och därefter medborgarskapet.

Kristdemokraterna har sedan tidigare uttalat vikten av att stärka medborgarskapet och dess innehåll, bland annat genom förslaget att den som ansöker om medborgarskap skriftligt försäkrar att man delar vissa grundläggande värderingar i det samhälle man nu ska bli fullvärdig medlem av. I allmänhet finns det i Sverige också en låg förståelse för medborgarskapets innebörd och betydelse, skyldigheter och rättigheter bland de som fötts med det. Vi ser därför ett behov av att uppvärdera medborgarskapets betydelse och att tydliggöra att det kommer med både rättigheter och plikter och att ett svenskt medborgarskap förutsätter lojalitet gentemot Sverige. Detta skulle bland annat kunna ske genom att utveckla medborgarskapsceremonier och införa en medborgarskapsbok som ger en sammanfattande beskrivning av vilka rättigheter och skyldigheter som

kommer med att vara svensk medborgare, vårt lands historia och vilka grundläggande värden som format vår demokrati.

Förslag

19. Utred ett utökat straffansvar för landsförräderi kopplat till finansiering av främmande makt som utövar påtryckning och spionage på sin diaspora i Sverige och till proxy-attacker mot mål i Sverige.
20. Inför en successiv kvalificering in i välfärden.
21. Socialtjänsten ska som förebyggande insats kunna förorda obligatorisk språk- och samhällsintroduktionsförskola för föräldralediga med småbarn för att stärka språkkunskaperna och samtidigt motverka att föräldrar upprätthåller hedersnormer.
22. Kommuner bör införa familjefaddersystem som ger nyanlända familjer möjlighet att lära känna det svenska samhället genom en svensk kontaktfamilj.
23. Öka kraven på föräldrars delaktighet i barnens fostran och skolgång genom möjlighet till föräldramöten med obligatorisk närvaro för att stödja föräldrar i sitt föräldraskap.
24. Regeringen har utrett ett stärkt straffrättsligt skydd mot psykiskt våld. Förslagen, som bland annat innebär ett stärkt skydd mot omvändelseförsök som förenas med hot eller tvång, mot tvång att bära religiös klädsel - så som slöja - samt mot tvång att kvarbli i en relation eller ett äktenskap, bör genomföras.
25. Rektorernas ansvar och handlingsutrymme bör stärkas för att stävja att förskolepersonal och skolpersonal upprätthåller hedersnormer så som könsseparation och slöjtvång i förskola och skola utifrån föräldrars önskan.
26. Inför ett förbud mot burka, niqab och annan ansiktsmaskering i offentliga miljöer
27. Inför krav på medborgarskapsceremoni och avläggande av lojalitetsförklaring i syfte att högtidliggöra erhållandet av det svenska medborgarskapet och markera dess betydelse.
28. Inför en medborgarskapsbok som tilldelas alla nya medborgare och även svenskfödda medborgare på myndighetsdagen.
29. Inför krav på godkänt språkprov och samhällsorienteringsprov som villkor för medborgarskap. I samhällsorienteringsprovet skall delar avseende grundläggande värden om jämställdhet och religionsfrihet ingå.
30. Viss brottslighet ska diskvalificera för medborgarskap och för att erhålla medborgarskap ska det finnas krav på hederligt levnadssätt.
31. Möjliggör återkallelse av svenskt medborgarskap för personer med dubbla medborgarskap som har dömts för allvarlig brottslighet, såsom terrorism eller grov organiserad brottslighet, eller som erhållit sitt medborgarskap genom att lämna oriktiga eller vilseledande uppgifter.
32. Gränsen för rösträtt i kommun- och regionval bör skärpas och ges den som varit folkbokförd i Sverige i minst fem år. För att bli vald till kommun- eller regionfullmäktige ska svenskt medborgarskap krävas.

7. Näringslivet som samhällsbyggare

Ett väl fungerande näringsliv är grunden för välfärdssamhället eftersom det är där förutsättningarna för att finansiera våra välfärdstjänster skapas. Sveriges ekonomiska utveckling bygger på framgångsrika företag under mer än 150 år. Marknadsekonomin med sund konkurrens ger de bästa förutsättningarna för entreprenörskap och långsiktig god ekonomisk utveckling. Men en oreglerad marknadsekonomi är inte tillräcklig. Klimat- och miljöproblem kan lösas effektivt bara om de åsätts ett "pris". Statens roll är därför viktig för att ekonomin ska bli ekologiskt hållbar. Staten har även en viktig reglerande roll för att säkra rättvisa villkor, och undvika en situation med ett fåtal dominerande företag med monopolliknande ställning. Småföretagande och familjeföretagande bidrar i allra högsta grad till samhällsgemenskapen genom att skapa arbetstillfällen och ingå i nätverk av företag. Arbetsplatser är för många människor de viktigaste mötesplatserna.

Det förtjänar att betonas att näringslivet står för ett oundgängligt bidrag till ett socialt hållbart samhälle. Ett livaktigt näringsliv med långsiktig utvecklingspotential skapar arbetstillfällen som både ger försörjning och finansierar vår välfärd. Att ha ett arbete ger den enskilde de bästa förutsättningarna till trygghet, ekonomisk frihet och social gemenskap. Utanförskapet i vårt samhälle kan bäst motverkas genom att alla har ett jobb att gå till. Kunskap och utbildning krävs för att den enskilde ska vara anställningsbar och staten har en viktig roll för att erbjuda relevant utbildning kontinuerligt under arbetslivet. Men det är den enskildes ansvar att eftersträva anställningsbarhet.

Företagande är förknippat med ett stort ansvar. Det underlättas genom att staten utformar tydliga och transparenta regelverk och motverkar överreglering. Det gäller inte minst de regelverk som utformas inom EU. Idag är behovet stort att minska företagens regelbörda. Regeringen har tagit olika initiativ för att förenkla reglerna för företag bland annat genom uppdrag till ett antal myndigheter att se över olika regelverk. Men arbetet bör vara kontinuerligt och intensifieras.

I ett socialt hållbart samhälle sträcker sig näringslivets ansvar längre än det enskilda företagets utveckling. Företagare och företag kan på olika sätt bidra till samhällets utveckling inte minst lokalt där de bidrar till försörjning och sammanhållning. Det finns gott om exempel på hur framgångsrika företag inte bara skapat arbetstillfällen i bygden utan också bidragit till lokal identifikation och positiv patriotism. Dörrar i Bor, säkerhetsbälten i Vårgårda och kullager i Göteborg. Många företag är aktiva i att stödja lokala föreningar, erbjuda anpassade anställningar för personer som har svårt att få ett jobb eller feriearbete för ortens unga. Därför bör generösa avdragsregler gälla för att företagen i större utsträckning än idag ska kunna stödja det civila samhället.

Det kommer alltid finnas människor som av olika skäl står utanför ordinarie arbetsmarknad och därigenom riskerar att hamna utanför en viktig del av samhällsgemenskapen. Här är socialt företagande en alternativ form för att känna mening, sammanhang och samtidigt bidra och göra nytta. Sociala företag verkar på en öppen marknad men har andra förutsättningar. Vinsten investeras i företaget, krav och

prestation är anpassat efter deltagarna och stort fokus läggs på handledning. Det är viktigt att det offentliga stöttar genom att köpa platser eller tjänster av dessa företag inom områden där det är lämpligt.

Privat ägande är grunden för en fungerande marknadsekonomi. Perspektivet på ägande och företagande bör vara långsiktigt. "Kvartalskapitalism" leder till osund kortsiktighet. Sverige är ur ett internationellt perspektiv unikt genom att en stor del av befolkningen sparar i aktier och fonder som bidrar till företagets kapitalförsörjning. Statens olika insatser, bland annat genom ISK systemet, har främjat detta. Ur ett enskilt perspektiv ger ett sparande i aktier en långsiktig god avkastning som skapar trygghet och möjlighet att förverkliga olika livsdrömmar. Ett brett privat ägande ger även ökad delaktighet i näringslivet och förståelse för företagandets förutsättningar. Det är något som stärker samhällsgemenskapen. Sverige har också stora möjligheter att utveckla personalägande av företag. Det finns många studier som visar på nyttan med detta, både för företagen och för de anställda som också äger företaget. I Sverige finns exempelvis många företag på landsbygden som är livskraftiga, men som läggs ned när det inte finns barn som vill ta över och där förutsättningarna för anställda att göra detsamma inte finns. Genom att förändra regelverk och underlätta personalägande och generationsskifte av företag så kan fler företag drivas vidare av personalen om ägaren vill sluta och fler personer känner ägarskap för såväl företag som bygd.

Förslag –

33. Generösare avdragsmöjligheter bör införas för att stimulera företagets stöd till det civila samhället.
34. Beskattning av arbetsinkomster för de stora inkomstgrupperna bör sänkas för att stimulera till utbildning och arbete samt minska bidragsberoendet.
35. Stimulanser för ett ökat privat ägande i företagen ska värnas genom attraktiva sparmöjligheter för småsparare i aktier och fonder, så som ISK. Speciella insatser för ungdomar bör övervägas.
36. Det offentliga bör bli bättre på att samverka med sociala företag.
37. Regler för företag och företagande bör förenklas och minska inte minst på EU nivån. Ett permanent regelförenklingsråd bör inrättas.

8. Staten kan främja samhällsgemenskap

Som tidigare nämnts är subsidiaritetsprincipen en av kristdemokratins viktigaste ideologiska principer. Den innebär att staten måste känna och respektera sina gränser och inte frånta människor och de små gemenskaperna frihet och beslutsmakt i onödan. Staten är inte synonymt med samhället utan ska i största möjligaste mån möjliggöra och stödja samhällets olika nivåer och aktörer att bidra till samhällsbygget.

Det som präglat västvärldens frihet och tillväxt under lång tid är kombinationen av demokrati och marknadsekonomi. Dessa båda system är beroende av varandra men måste samtidigt hållas åtskilda. Martin Wolf, ekonomisk kommentator på Financial

Times, är en av många tunga röster som varnat för utvecklingen med en ekonomisk och finansiell maktkoncentration som försvagar medelklassen. I den uppmärksammade boken *The crisis of democratic capitalism* (2023) beskrivs en utveckling som utmanar den ordning som byggt framgång och stabilitet i västerländska demokratier.

Redan Platon varnade för att en situation där den ekonomiska och politiska makten vävs ihop och distanserar sig från medelklassen riskerar att leda till tyranni eftersom den driver folket till att söka lösningar i populism.

Historiskt har demokratiska samhällen kunnat rymma en välbärgad elit så länge som det finns en bred medelklass och en fungerande klassrotation. Det förutsätter en trygg välfärd, en tro på att det spelar roll hur man röstar och att de ledare som folket väljer kan fatta beslut som ger människor en bättre morgondag.

Det ska finnas bra jobb för alla som kan jobba. Alla måste ges jämlika chanser och det ska finnas säkerhet och trygghet för den som behöver. Förmåner för ett fåtal måste undvikas. Livschanser fördelas inte jämlikt i samhället och därför måste systemen ta höjd för att kompensera för vissa strukturella och medfödda orättvisor. Framför allt genom att alla ska ges lika möjligheter till god utbildning.

Detta är insikter som också präglat välfärdslandet Sveriges utveckling och framgångar. Genom breda reformer har utbildning och klassresor tillgängliggjorts för stora grupper. Men det är dessvärre värden som försvagats. Utvecklingen kräver stora satsningar på utbildning för att säkra jobben för dagens unga. Annars väntar en ny tid där många unga ärver fattigdom och hopplöshet medan några få ärver enorm rikedom – en slags ny oligarki. För att motverka denna utveckling behöver fler människor komma i arbete och det behöver löna sig mer att arbeta. Att få betydligt fler i grupper som lever i utanförskap in i arbete och egen försörjning är en av de viktigaste faktorerna för att stärka sammanhållningen och minska klyftorna i samhället.

För att stärka den breda medelklassen är det önskvärt att sänka skatten på arbete. Samtidigt är skattesystemet oerhört komplext och det går inte enkelt att finansiera genom att höja eller införa någon annan skatt. Av flera skäl vore det önskvärt med en bredare översyn av det svenska skattesystemet. I en sådan är det angeläget att perspektivet om en bred och samhällsbärande arbetarklass finns med.

Den tekniska utvecklingen har skapat närmast oändliga möjligheter till effektivisering och automatisering. Men den kommer också med en rad stora utmaningar. När mänskliga möten rationaliseras bort glider människor isär. Inte bara genom att fler umgås digitalt och upplever att de har färre nära vänner. Mänskliga möten som tillhört vardagen har ersatts av obemannade kassor, AI-kundtjänst, paketboxar och digitala tjänster. Man kan idag klara sin livsföring utan att möta eller prata med en människa av kött och blod under mycket lång tid. Det gör naturligtvis något med oss. Risken är att

det försämrar vår förmåga att vara medmänniskor. Det gör oss ensammare och när vi möter svårigheter – små som stora – tvingas vi allt oftare föra en kamp mot datoriserade kundtjänster och en service som saknar den mänskliga förståelsen. Det riskerar att göda misstänksamhet och känslor av tröstlöshet. Det bör därför införas tydligare krav på lättillgänglig kundtjänst och krav på framför allt myndigheters tillgänglighet men också att åtminstone större företag ska ha en fysisk kundtjänst och ett telefonnummer där det enkelt går att få prata med en person för att avsluta en prenumeration, ett abonnemang eller för att reklamera en vara.

Digitala plattformar har också tagit alltför stor plats i barns och ungas liv. Vuxna har ett alldeles särskilt stort ansvar att föregå med gott exempel och inte låta skärmarna stjäla viktig tid från samtal, gemenskap och läsläsning med barnen. Dagens 13-16 åringar tillbringar i genomsnitt 6,5 timmar om dagen med skärmar, utanför skoltid. Undersökningar visar att 6 av 10 tjejer i årskurs sju har hittat ”nya fel på sin kropp via sociala medier”.

Barn möter genom skärmen omfattande pro-ana-innehåll. Alltså influencers som pratar om anorexia i positiva ordalag. Sedan 2016 har samtalen om ätstörningar till Bris ökat med 395 procent och antalet tjejer mellan 10 och 19 år som diagnostiseras med en ätstörning har dubblats sedan 2010.

SÄPO har rapporterat om att de i sitt underrättelsearbete upptäcker allt fler barn som tillbringar tid i slutna forum online. Barn som exponeras för grova våldsskildringar. Barn som uttrycker att de själva vill begå våldsdåd och attentat. De yngsta barnen som polisen har upptäckt är nio år.

Framför allt handlar det om barn som upplever ett socialt utanförskap, men som genom skärmen finner en tillhörighet. I forumen och på plattformarna möter de andra och förenas i det grova våldet. De blir ett lätt byte för aktörer som vill ha villiga rekryter eller för sadistiska nätsektorer som förmår svenska fjortonåringar att lämna pojkrummet för att livesända oprovocerade knivöverfall på oskyldiga.

Ett stort problem är att dessa typer av destruktiva trender kraftigt förstärks av algoritmer som hela tiden strävar efter att anpassa informationsflödena för den enskilde. Här krävs att EU gemensamt agerar genom lagstiftning och krav på de stora techbolagen för att begränsa algoritmernas kontroll över vad som visas på våra skärmar och för att undvika att förstärkt polarisering genom informationsselektering av det slag som präglar sociala medier och sökmotorer.

Åsiktsfrihet, yttrandefrihet och demonstrationsfrihet är grundlagsskyddade rättigheter i vår demokrati. Det är viktigt att dessa demokratiska rättigheter vårdas och värnas. När spänningarna tilltar och olika grupper med extrema och antidemokratiska drag använder dessa skyddade rättigheter till att tysta andra och inkräkta på andras

demokratiska rättigheter uppstår motsättningar som är mycket skadliga för vårt samhälle. Vi har sett allt fler exempel på detta bland annat genom reaktioner på kriget i Gaza som utspelar sig dagligen runt om i Sverige sedan terrorattacken i Israel den 7 oktober 2023.

För att skydda våra grundläggande demokratiska rättigheter behöver ordningslagen tillämpas på ett sätt som förhindrar att vissa grupper inskränker andra gruppers friheter. Även människor och grupperingar med misshagliga åsikter har rätt att yttra dem. Men ingen har rätt att tysta någon annan eller sätta sig över någon annans rätt att yttra sig och att demonstrera. Detta förutsätter att alla respekterar lagstiftningen, söker tillstånd och rättar sig efter polisens anvisningar.

Förslag –

38. En bred översyn av skattesystemet bör genomföras med särskilt fokus på att stärka den breda medelklassen och motivationen att arbeta för att också främja sammanhållningen i samhället.
39. Öka kraven på en tillgänglig kundtjänst och inför krav på att större företag ska ha en fysisk kundtjänst eller ett telefonnummer där det går lätt att få prata med en person för att avsluta en prenumeration, ett abonnemang eller kunna reklamera en vara.
40. Studieförbunden bör ges i uppdrag att bryta det digitala utanförskapet genom att erbjuda studiecirklar med särskilt fokus på seniorer.
41. Höj åldersgränsen för sociala medier till 15 år och säkerställ åldersverifiering.
42. Se över ordningslagen för att bättre kunna skydda grundläggande demokratiska rättigheter från sabotage och inskränkningar från extrema rörelser som gör anspråk på det offentliga rummet och hotar och angriper andra grupper och människor på ett otillbörligt sätt.

9. Samhällsgemenskap för samhällsberedskap

Vi lever i en mycket orolig tid och står mitt i en skyndsam förstärkning av försvar och återuppbyggnad av totalförsvaret. En ny rapport från Försvarshögskolan – *Vi har det i oss* bekräftar att försvarsviljan i Sverige är mycket god. Minst 84 procent av allmänheten är villiga att delta i en icke-stridande roll. Men bara 30 procent uppger att de kan klara sig utan samhällets stöd i minst en vecka. Det finns alltså ett stort behov av kunskapshöjande insatser. Dessutom visar rapporten att känslan av samhörighet med Sverige är mycket hög. 94 procent bland allmänheten kände samhörighet med Sverige. Och bland människor födda utanför Europa angav så många som 91 procent att de känner samhörighet med Sverige. Däremot är siffran lägre bland människor som bor i utsatta områden och är födda utanför Europa. Detta visar hur viktigt det är att bryta utanförskapet i segregerade områden.

Vi tror på kraften i att samlas, att ta gemensamt ansvar och att enas om ett gemensamt mål. Målet om ett fritt och tryggt Sverige – vårt gemensamma hem. Genom att

synliggöra det som är vårt gemensamma – ansvar för att samhällsviktiga verksamheter kan fungera, vårt land – dess frihet och självbestämmande kan vi stärka sammanhållningen. Vi har, sedan tidigare, erfarenhet av hur allmän värnplikt kunnat bidra till fostran och relationsbyggande över socioekonomiska och geografiska gränser inom vårt land. Vi vill också göra det möjligt för människor att frivilligt bidra till att stärka och samordna den civila beredskapen i vårt samhälle. Det är också viktigt att företagens förmågor och bidrag tillvaratas i arbetet med att stärka vår motståndskraft. Genom att bygga upp en organisation som samlar frivilliga som kan fungera som kontaktpersoner för kommunerna och myndigheter och som kan ansvara för att samordna insatser från civilsamhället i lokalområdet i händelse av kris skapas också förmåga att genomföra gemensamma återkommande övningar som stärker kunskap och ansvarstagande i hela befolkningen – dels genom informationsförmedling och träning, dels genom relationsbyggande och tillitsskapande i närområdet. Förutsättningarna att engagera frivilliga ser sannolikt olika ut i olika områden. Därför kan hyresvärdar och allmännyttan behöva ta ett särskilt ansvar för samordning och återkommande övningar för sina hyresgäster. De spelar en mycket viktig roll för det lokala närområdet och det goda grannskapet.

Ett samhälle som håller samman är mer robust och motståndskraftigt än ett samhälle som präglas av splittring och misstro.

Förslag –

43. Utöka civilplikten så att den som inte genomgår militärutbildning i betydligt större utsträckning genomgår civilförsvarsutbildning. Målet bör på sikt vara att de allra flesta ungdomar efter avslutad gymnasieutbildning genomgår åtminstone en 2-5 månaders utbildning.
44. Inför ett civilt hemvärn där frivilliga rekryteras till civilförsvaret, även direkt från civil värnplikt, för att tilldelas områdesansvar och bidra till att upprätthålla kunskap och medvetande i samtliga bostadsområden runt om i landet. Genom att utse enskilda med särskilt ansvar för att omhänderta och sprida information, samordna lokala insatser och fungera som kontaktpersoner för offentliga myndigheter i ett geografiskt område, rote, kan vi bygga en lokal motståndskraft nära invånarna. Organisationen bör bygga på en ändamålsenlig områdesindelning – civilvärnsrotar, baserat på antal invånare och naturliga områdesgränser.
45. Inför regelbundna allmänna övningar i varje civilvärnsrote där var och en med regelbundenhet uppmanas att delta med rätt till en eller en halv dags betald ledighet från arbetsgivare. Genom att engagera frivilliga samordnare inom det civila hemvärdet och ungdomar som genomgår civilförsvarsutbildning bör målet vara att inom det närmsta decenniet kunna genomföra civilförsvarsövningar inom varje civilvärnsrote en gång årligen.
46. Ge privata hyresvärdar och allmännyttan ett särskilt ansvar för att samordna de ovan beskrivna insatser inom civilförsvaret och för återkommande övningar i

grannskapet. Det kan också främja sammanhållningen och tryggheten i bostadsområdet.

10. Kultur, natur och utbildning

Skolan har på kristdemokratiskt initiativ sedan 1990-talet i läroplanen skrivningar om att verksamheten vilar på den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism. Ända sedan den första läroplanen från 1962 har skolan haft ett uttalat demokratiuppdrag som handlar om att förmedla social fostran.

I läroplanen från 2022 står det ”Det är inte tillräckligt att i undervisningen förmedla kunskap om grundläggande demokratiska värderingar. Undervisningen ska bedrivas i demokratiska arbetsformer och förbereda eleverna för att aktivt delta i samhällslivet. Den ska utveckla deras förmåga att ta ett personligt ansvar.” En naturlig följd av uppbyggnaden av totalförsvaret och totalförsvarsplikten är att också just totalförsvaret och försvarsvilja bör ingå i skolans demokratiuppdrag. Skolan spelar en viktig roll för att öka sammanhållningen genom att den når alla barn och unga. Det ger den en unik förutsättning att samla människor runt de värden som är centrala i Sverige och som är värda att försvara.

Den stora invandringen av socioekonomiskt svaga grupper har lett till en stor bostads- och skolegregation. Det finns idag många skolor som har oacceptabelt dåliga resultat. Detta leder i förlängningen till väldigt olika livschanser och dömer alldeles för många unga till utanförskap och svårigheter att ta sig vidare till högre utbildning eller att kunna få jobb. Dåliga framtidsutsikter är en uppenbar och stor riskfaktor för psykisk ohälsa, missbruk och kriminalitet.

Den senaste internationella studien TIMSS som bland annat mäter kunskaper i matematik och naturvetenskap bland elever i grundskolan visar att Sverige ligger i topp när det gäller elever med inhemsk bakgrund. När det handlar om elever med utländsk bakgrund och framför allt i utanförskapsområden är resultaten mycket låga. Detta är såklart illavarslande och riskerar att leda till fortsatt ökande klyftor och utanförskap.

En av förklaringarna till de låga resultaten på vissa skolor är bristande ordning och studiero. I decennier har det talats om stök i klassrummen och om elever som hotar lärare och klasskamrater. Det finns internationella studier som visar att något som kallas ”No Excuses”-skolor har varit mycket framgångsrika särskilt i utsatta områden. Elever som går i ”No Excuses”-skolor har en betydligt bättre kunskapsutveckling än elever i andra skolor. I dessa skolor läggs särskilt fokus på punktlighet, artighet och att klara motgångar. Modellen bygger bland annat på lärarledd undervisning, cold-calling, frekventa prov och diagnostiska tester och i många fall skoluniform. Det finns även inslag av obligatorisk sommarskola och längre skoldagar. I Sverige har upplägget väckt debatt och kritiken har bland annat handlat om att vissa av inslagen inte passar in i det svenska skolsystemet. Vi finner de argumenten svaga. Vi kan inte låta den tidiga

utslagning som drabbar alldeles för många barn idag fortgå. Det sliter isär vårt samhälle och försämrar förutsättningarna att bryta utanförskap. Det bör därför utredas hur "No-Excuses"-skolor skulle kunna etableras i särskilt utsatta områden.

Folkbildningen är en genuint svensk företeelse som sedan 1850-talet bidragit till Sveriges välstånd, utbildningskultur och föreningsengagemang. Länkad till frikyrkorörelsen, arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen i början av 1900-talet blev folkbildningen en naturlig del av att utbilda svenska folket, genom folkhögskolor och studieförbund. Den livslånga bildningsresan handlar om att det alltid finns mer att lära och upptäcka, vilket bidrar till både meningsfullhet och gemenskap.

Med det sagt behöver folkbildningen bli bättre på att möta de aktuella behov av bildning som finns idag. Nysvenskar som ska bli en del av det svenska samhället, träna språket och integrera sig in i sociala sammanhang skulle kunna få stor hjälp av studieförbunden. Genom att de samlar 85 procent av Sveriges föreningsliv, öppnar sig goda möjligheter att välkomnas in i samhällsgemenskapen. Den klassiska studiecirkelformen är även utmärkt för samtalsgrupper och självhjälpsgrupper som kan förebygga psykisk ohälsa vid livskriser.

Det är viktigt att mediernas oberoende och granskande funktion upprätthålls och skyddas från politisk styrning. Men som begreppet Public Service antyder ligger ett uppdrag i att tjäna det allmänna i konceptet med skattefinansierad media och journalistik. Särskilt viktig är denna funktion i händelse av kris och krig men bör i större utsträckning användas också för att stärka samhällets motståndskraft och sammanhållning och för att förebygga splittring och desinformation.

I den tidigare nämnda rapporten *Vi har det i oss* beskrivs att medier kan spela en viktig roll för sammanhållningen genom att förmedla berättelser som handlar om grupper och enskildas insatser och ansträngningar för samhället. Begreppet konstruktiv journalistik handlar om att förmedla nyheter som är mer lösningsorienterade än problemorienterade och kan bidra till att stärka människors hopp och vilja att engagera sig. Public service bör ha ett särskilt ansvar för att öka utbudet av konstruktiv journalistik för att bidra till stärkt sammanhållning och motståndskraft.

Svenskarna är internationellt kända som ett naturälskande folk. Många av oss har vuxit upp med skogsmulle och scouter och tillbringat somrar på vandring, kanotleder och i tält. Naturen är inte bara en tillgång genom de tjänster som naturen producerar. Naturen bär också vår historia och utgör en viktig del av vår kultur. Genom att känna vår natur lär vi oss att vara rädda om den och vårda den. Skogsmulle var inte vilken fritidsaktivitet som helst. Det var en landsomfattande insats för att barn skulle lära sig att vara rädda om träd, insekter och djur. Att inte skräpa ned i naturen och att visa hänsyn. De djupa och angelägna dragen av fostran inom både skogsmulleverksamhet och olika former av scoutverksamhet har spelat roll för de värden som präglat Sverige. Vi

tror att det finns mycket att vinna på att tillgängliggöra vår fantastiska natur för fler. Men det måste ske på ett sätt som också upprätthåller respekten och vördnaden inför vår gemensamma natur. Allemansrätten är ett exempel på en fantastisk svensk institution som bara kan överleva om den respekteras.

Vi ser idag att kunskapen om Allemansrätten försvagats – dels genom att yngre generationer inte deltagit i mulle- eller scoutverksamhet i lika stor utsträckning som barn och unga gjorde förr och genom att många människor som flyttat hit inte fått med sig sådan kunskap eller erfarenheter från sina länder, dels genom tendenser av att vilja stänga av allmänheten från vissa områden så som stränder. Det är viktigt att både Allemansrätten och äganderätten kan respekteras i harmoni så att människor ges fortsatt tillgång till vår vackra natur.

Förslag –

47. Förtydliga skolans demokratiuppdrag om att förmedla de värderingar som det svenska samhället vilar på.
48. Förtydliga skolans demokratiuppdrag i återuppbyggandet av totalförsvaret och totalförsvarsplikten.
49. Utöka rätten till kostnadsfri förskola till 30 timmar från tre års ålder för personer som lever på försörjningsstöd.
50. Historieundervisningen ska i grundskolan utgå från och berätta den svenska samhällsgemenskapens historia.
51. Inför en svensk litteraturkanon för grundskolan som består av tvärgenerationell litteratur.
52. Utred hur No-Excuses-skolor skulle kunna etableras.
53. Reformera studieförbundens uppdrag för att möta dagens bildningsbehov exempelvis hos nysvenskar och andra grupper som har svårare att komma in i samhällsgemenskapen, såsom personer med funktionsnedsättning eller social problematik.
54. Använd folkbildningens friare bildningsformat genom uppdrag om att i samverkan med övriga civilsamhället motverka ofrivillig ensamhet och möta medborgarnas existentiella behov, men också för att bejaka och utveckla kultur och musik.
55. Ge Public Service ett tydligt uppdrag om konstruktiv journalistik i syfte att stärka den svenska motståndskraften och sammanhållningen.
56. Inför avdragsrätt för gåvor till fler ändamål, t ex kulturföreningar.
57. Inrätta kulturvårdsuppdrag till föreningar och organisationer som mot ersättning tar särskilt ansvar för att vårda, förvalta och levandegöra svensk tradition såsom hembygdsföreningar och folkdanslag.
58. Inför hembygds kunskap i läroplanen som integrerade delar i ämnena svenska, geografi, biologi, historia och musik i grundskolan.

59. Inför en naturkanon som listar vårt värdefulla naturarv och främjar bildning och förståelse för Sveriges rika och unika natur – skogen, de många vattendragen, sjöarna och fjällen.
60. Involvera svenskt friluftsliv i skolornas fritidsverksamhet och bidra med kunskap och lokalanpassade naturguider.
61. Säkra upp stöd till skötsel av vandringsleder och naturområden för rekreation och friluftsliv.

11. Att bygga gemenskap

När vi ser tillbaka på hur städerna har byggts i Sverige framträder en rad viktiga värden och ideal som vägledande. I Boverkets samling av svenska stadsplaner genom seklerna *Konsten att bygga en stad* beskrivs alltifrån fästningsstaden Kalmar med torg i mitten och radiellt utstrålande gator och omgivande bastionsbefästning som skulle ha försvarsmässiga fördelar till miljonprogrammets enorma bostadsenkaver, ofta avskurna av fjärrleder, primärleder och sekundärleder enligt de riktlinjer för trafiksäkerhet som kom att separera den kraftigt växande trafiken från gång- och cykeltrafikanter. Bostadsbyggandet och stadsutvecklingen i många svenska städer under efterkrigstiden präglades av målen att skapa prisvärda och funktionella bostäder för den breda massan omgivna av grönska respektive av grannskapsenheter utformade som små byar i städerna med trygghet och gemenskap som ledord och med närhet till skola och annan service.

Denna närhetsidé är i regel mycket uppskattad med god tillgång till grönområden för lek och rekreation, till torg som en gång i tiden brukade erbjuda såväl bank och apotek som frisör och närbutik. Idag står många av dessa lokaler tomma. Oftast går det att finna en pizzeria och med lite tur en bankomat. Men torgen har tyvärr förlorat sin funktion som självklar mötesplats och centrum.

Många av de värden som eftersträvades under denna tid av bostadsutbyggnad och egnahemsrörelse har en viktig roll att fylla också idag. Genom att bygga varierat för olika generationer och med utrymme för lokal service, grönytor och platser att mötas på underlättar man för goda grannskapsrelationer och samhällsgemenskap. Det finns stora trygghetsmässiga och gemenskapsfrämjande vinster i att göra en ordentlig upprustning av de torg runt om i landet som tillåtits stå och bli ödsliga med onyttjade verksamhetslokaler i botten. En uppfattning om att marknadshyran för en sådan lokal bör vara i nivå med vad den var innan stadskärnor och torg blev ödsliga leder till att den ofta står tom i onödan. Genom att i stället hitta vägar för att tillgängliggöra den typen av lokaler för föreningsliv, pop-upp försäljning, småföretag och samhällsservice kan man skapa positiva dynamiska trygghetseffekter i hela området.

Stadsutveckling har ofta varit fokuserad på ekologisk hållbarhet, vilket är bra, men inte kommit lika långt gällande social hållbarhet och gemenskap. Denna dimension av

hållbarhet är nödvändigt att prioritera högre framöver för att stärka möten och sammanhållning.

I ett land som Sverige där det vintertid blir mörkt innan man har hunnit hem från skolan måste lekplatserna och mötesplatserna vara upplysta. Det är ett enkelt sätt att främja möten och relationsbyggande i bostadsområdena. Även hundägande bidrar till att skapa relationer och trygghet och något som bör beaktas när man planerar områden. I grannskap där människor promenerar ute i ur och skur skapas kännedom om varandra och trygghet. Genom att planera för och inrätta hundrastgårdar kan man ge förutsättningar för möten mellan hundägare och samtidigt skona människor som önskar slippa komma nära hundar.

På de stora grönytorna i många bostadsområden anordnas ofta alltifrån loppmarknader till barnkalas eller grillkvällar med brännboll. I vissa områden har delar av grönytorna utvecklats till odlingsområden för att främja bostadsnära odling. Det har inte bara en gemenskapsskapande potential utan bidrar också till stärkt motståndskraft genom ökad livsmedelsförsörjning – om än i liten skala. Den viktigaste effekten är att kunskapen om hur man kan odla mat och grönsaker bevaras.

Att kunna röra sig som ung och gammal i staden är väldigt viktigt för välbefinnande och trygghet. Trygghet från brott är naturligtvis helt grundläggande, men det finns också en trafikpolitisk dimension som är viktig. Äldre är nu överrepresenterade bland de som dör i cykelolyckor. Barn går och cyklar i allt mindre utsträckning, och skjutsas i allt större, bland annat som en konsekvens av städernas anpassning till bilismen, som är ständigt närvarande men som vi inte alltid tänker på. Oron, inte sällan överdriven, för att barn ska dödas eller skadas i trafiken spelar en stor roll. Bilen är viktig för familjers möjligheter, men städer behöver utvecklas som promenad- och cykelstäder. Vägytan behöver delas bättre mellan cyklister, gående och bilister. Det skapar möten, hälsa och gör att stadens alla invånare kan öka sin mobilitet. Trafikregler och infrastruktur behöver anpassas efter gående och cyklister, bashastigheten sänkas i svenska städer och fler bilfria zoner runt skolor skapas för att skapa en tryggare promenad- och cykelstad, och öka andelen som går eller cyklar till skolan. Bilfria zoner runt skolor på skoltid naturligtvis med undantag för de med långa avstånd eller funktionsnedsättningar.

I Sverige – liksom i stora delar av västvärlden – har invandrare sökt sig till de områden där det funnits lediga bostäder med låga hyror. Det är en naturlig följd av brist på kapital och andra resurser. Dessa områden har varit de områden som varit minst attraktiva på bostadsmarknaden – miljonprogrammets höghusområden. Vi har vetat om att dessa höghusområden varit olämpliga som bostäder för socioekonomiskt svaga grupper sedan rivningen av Pruitt-Igoe, ett område i Sankt Louis, Missouri i USA som kommit att bli symbolen för den modernistiska arkitekturens misslyckande, i mitten av 70-talet. Men då var skadan redan skedd.

Varför höghusområden så ofta är problemområden är välkänt. Anonymiteten och antalet boende i höghusen minskar ansvarstagandet för närmiljön och underlättar för kriminellt och antisocialt beteende. Vägnätens uppbyggnad med få ingångar i områdena gör dem lätta för gäng att bevaka.

Bristen på gränser mellan privata och offentliga ytor försvårar för de boende att sörja för och värna sina hem. Grönytor blir oanvända eftersom de ligger under de höga betongväggarna så att de boende känner sig uttittade. Och skalan på husen i sig i kombination med monotonin väcker ofta obehag inom människor. Det saknas trivsel.

Trots omfattande och decennielånga investeringar av kommuner och fastighetsägare i områdenas närmiljö har inte dessa grundläggande strukturella problem med höghusområdena kunnat kompenseras. Inte heller ombildningar till bostadsrättsföreningar har visat sig kunna avhjälpa problemen, och har i vissa fall varit direkt avskräckande. Samtidigt värjer sig många inför idén att genomföra en strukturerad omdaning av områdena. Att genomföra även selektiva rivningar av funktionella byggnader och därmed acceptera kapitalförlusten är svårmotiverat både för enskilda företag och för kommuner.

Att något måste göras åt den bebyggda miljön i miljonprogramsområdena är nu vida erkänt. Men framför allt har fokus varit på att i dessa områden bygga fler bostäder, ofta i nya höghus. Inte sällan för att finansiera även andra förbättringar. Även om ansatsen ofta är god riskerar det att få motsatt effekt när befolkningstätheten och anonymiteten ökar ytterligare. Den tillgång till service och utbud av underhållning som gör innerstadens höghus attraktiva uppkommer inte för att man ökar befolkningsantalet i socioekonomiskt svaga områden.

En strukturerad och varsam omgestaltning av höghusområden har dock visat sig kunna vara framgångsrikt det visar inte minst omstöpanet av Bijlmermeer i Nederländerna. Genom att riva visa av höghusen, plocka av våningar från andra samt komplettera med nya småhus kunde området attraktivitet stärkas. Privata radhus och trädgårdar ersatte anonyma korridorer och grönytor. Utrymme skapades för en ny medelklass att ta plats och området var i sig inbjudande nog att få människor att vilja stanna. Liknande varsamma omdaningar behövs i Sverige där oattraktiva höghusområden steg för steg omvandlas.

Förslag –

62. Ge kommunerna statligt stöd för att rusta upp lokala torg och upplysta lekplatser för fler bostadsnära mötesplatser året runt.
63. Utveckla ett gemenskapsprogram som likt miljonprogrammet kraftsamlar under en tio-årsperiod för att aktivt bygga bort den otrygghet som skapats genom avskurna höghusområden. Bland annat genom statligt stöd till omdaningar med selektiva rivningar av höghus i oattraktiva områden.

64. Bygg områden för att vara socioekonomiskt robusta med stor andel småhus och utifrån den mänskliga skalan.
65. Allmännyttan och hyresvärdar bör utforma modeller för insatser och delaktighet från de boende – för att återskapa den typ av ansvarstagande och gemenskap som skapas i områden med ägda bostäder.

12. Slutord

I denna rapport sammanställs en rad förslag som berör samhällets olika nivåer och sammanhang och som har till syfte att stärka samhällsgemenskapen. Stat, kommun, civilsamhälle och näringsliv kan och behöver göra mer för att främja sammanhållningen i Sverige, bland annat genom att slå vakt om de grundläggande värden som är bärande för en västerländsk demokrati och för att framhålla de värden som byggt vårt samhälle starkt – präglad av jämlikhet, jämställdhet, tillit, viljan att göra rätt för sig, ordning, reda och trygghet.

Samtidigt är det uppenbart att politikens möjligheter att lagstifta eller kommendera fram gemenskap och tillit mellan människor är starkt begränsade. Det framkommer också i de många enkätsvar som inkommit till gruppen under arbetets gång. Genomgående betonas civilsamhällets roll, men ännu tydligare vår roll – din och min. Värderingar formas och överförs i mellanmännsliga relationer genom hur vi uppfostrar kommande generationer och genom hur vi uppför oss mot varandra. Därför kan politiska reformer bara ta oss en bit på vägen. Samtidigt är det ofrånkomligen så att lagstiftning, myndighetsutövning och offentliga verksamheter har normerande funktion och ansvar. Genom att uppvärdera och framhålla vikten av goda värderingar och tillskriva var och en ansvar, inte bara för sig själv och sina nära utan också för det gemensamma kan vi skapa rörelser i samhället. Förflyttningar från polarisering, utanförskap och egoism till sammanhållning, gemenskap och mellanmännslig omtanke.

Svenskarna betraktas i regel som artiga och vänliga. Det är fina egenskaper som dock ibland övergår till finkänslighet och konflikträdsla. Vi är inte alltid så bra på att uttrycka förväntningar eller hjälpa varandra att göra rätt eller passa in. Det finns till och med ett uttryck på spanska: "hacerse el sueco" – att göra sig svensk, som betyder att titta bort eller att låtsas som om det regnar. Det kan såklart bidra till att göra det svårare för människor som kommer från mer frispråkiga och explicita sammanhang att kunna förstå hur man förväntas göra för att passa in och få höra till.

Där politiken möter sina gränser behöver vi som medmänniskor ta vid. Det gäller inom de flesta områden, men kanske särskilt när det handlar om att bryta ensamhet, isolering, segregation och utanförskap. Vår förhoppning är därför att denna rapport utöver de politiska förslag som presenteras också ska kunna bidra till samtal, eftertanke och utveckling i hur vi som människor möter och tar hand om varandra med målet att stärka samhällsgemenskapen i Sverige – det som är vårt hem.